

OSOBITOSTI VÝVOJA SEKTOROVEJ ŠTRUKTÚRY NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

Jaroslav Rusnák, Silvia Bystrická*

* Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra ľudskej geografie a demografie, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava, rusnak@fns.uniba.sk, bystricka@fns.uniba.sk

Specific features in development of sectoral structure in Slovakia after 1989.

The main focus of this contribution is to assess the development of the sectoral structure of the Slovak economy after 1989; with regard to changes in the development of employment in the financial segment. The paper deals with two selected types of change in the economic sector structure. Firstly, we will evaluate the development of the sectoral structure via the changes in the number of employees in individual economic sectors. The second problem relates to spatial allocation of activities of the tertiary sector, specifically the dynamic of regional differentiation of workers in the financial segment. This spatial differentiation of financial sector's economic activities causes two types of polarity: east-west and centre-periphery. In the conclusion we shall try to sum up both changes in the sectoral economic structure and their dynamics due to the individuality of the regional structure of the Slovak Republic and the common trends of the global economy.

Key words: regional development, economic structure, financial segment, transformation, Slovak regions

ÚVOD (TEORETICKÉ ASPEKTY VÝSKUMU)

Akákoľvek transformácia spoločenských systémov vytvára nové formy priestorovej organizácie spoločnosti. Otázkou je, či tieto zmeny budú viesť k divergencii, alebo naopak, ku konvergencii regionálneho vývoja. Odpoveď na túto otázku dávajú jednak alternatívne teórie regionálneho rozvoja (Blažek a Uhlíř 2002, Buček 2006) a jednak viaceré empirické práce, ktoré potvrdili, že prehlbujúce sa regionálne rozdiely v úrovni sociálno-ekonomického rozvoja na území Slovenska sú prejavom spoločenskej transformácie (Bašovský 1995, Kling 2002, Korec 2005, Gajdoš a Pašiak 2006, Džupinová et al. 2008, Gajdoš 2008 a iní). V prípade Slovenska možno hovoriť o dobiehajúcej modernizácii, ktorá sa začala realizovať po roku 1989. Slovenská spoločnosť relatívne rýchlo prijala európske štandardy a princípy demokratického a trhového systému, ktoré sa v západnej Európe uplatňovali už od polovice 20. storočia. Hampl (1996) v tejto súvislosti hovorí o špecifickom princípe transformácie – posttotalitnej transformácii, ktorá je spojená s návratom do prirodzenej vývojovej trajektórie. Iný charakter má prebiehajúca post-industriálna transformácia, ktorá predstavuje intenzívnu a zároveň selektívnu formu koncentrácie aktivít (terciárnej a kvartérnej povahy) v sociálno-geografickom systéme (Hampl 2005). V tomto prípade hovoríme o všeobecnom a dlhodobom procese vývoja spoločnosti. Na vplyv post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti v kontexte regionálnej štruktúry Slovenska, ktorý je úzko previazaný s procesmi globalizácie, upozornili aj autori na Slovensku (Korec 2007, Korec a Ondoš 2008). Nakoniec, oba prejavy transformačných procesov na území Slovenska majú mnoho spoločných črt, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú štruktúru zamestnanosti a jej vývoj.

Cieľom príspevku je zhodnotiť osobitosti vývoja sektorovej štruktúry na Slovensku po roku 1989. Pozornosť venujeme sledovaniu zmien vo vývoji sektorovej zamestnanosti s dôrazom na terciárny sektor. Osobitne hodnotíme trhovú zamestnanosť terciárneho sektora a jeden z jej najprogressívnejších segmentov – finančníctvo, bankovníctvo a poisťovníctvo¹. V príspevku chceme poukávať na rozdielnu dynamiku vývoja finančného segmentu v regiónoch Slovenska. Terciarizácia ekonomiky v transformujúcich sa krajinách je kľúčový ekonomický proces, ktorý zásadným spôsobom podmieňuje diferencovaný sociálno-ekonomický vývoj a vytvára nové formy hierarchickej organizácie. Svedčia o tom aj viaceré štúdie, ktoré sa zaoberajú progresívnym terciérom (Blažek 2001, Dostál a Hampl 2002, Hampl 2005, Korec a Ondoš 2008, Korec a Bys-trická 2008 a iní). Pripomíname, že výsledky nezohľadňujú doznievajúce efekty finančnej krízy, keďže naše hodnotenie sa týka rokov 2001 až 2007.

METODICKÉ POZNÁMKY

V príspevku upozorňujeme na tri metodologické problémy, s ktorými je potrebné sa oboznámiť. Prvá metodologická poznámka je venovaná vymedzeniu územných jednotiek. Pre lepšiu orientáciu sme pri sledovaní vývoja zvolili dve priestorové úrovne. Na jednej strane venujeme pozornosť vývoju sektorovej ekonomiky na národnej úrovni a na strane druhej detailnejšie hodnotíme regionálnu úroveň, ktorá je z pohľadu sektorovej diferenciácie najzaujímavejšia.

V prvom prípade sledujeme vývoj sektorovej ekonomiky v takmer celom transformačnom období 1994-2008, kde sa dajú pomerne ľahko identifikovať principiálne zmeny v ekonomickom systéme, ktoré potvrdzujú zovšeobecnenia týkajúce sa vývoja sektorovej štruktúry ekonomiky (Sedlák 1998) a zmien geografickej organizácie spoločnosti (Hampl 2005).

V druhom prípade sociálno-geografický priestor na regionálnej úrovni veľmi dobre reprezentujú funkčné mestské regióny, ktoré predstavujú relatívne autonómne regionálne celky s vlastnou „vnútornou“ štruktúrou s osobitným regionálnym potenciálom, kde je prejav koncentrácie ekonomických javov a aktivít najvýraznejší. Funkčné mestské regióny (ďalej len FMR) predstavujú špecifický typ funkčného regiónu definovaného na základe kritérií týkajúcich sa priestorovej interakcie medzi mestom a jeho okolím. Teoretický rámec a metodológiu identifikácie FMR a jej základnú charakteristiku ukázal vo svojej práci Bezák (2000). Keďže FMR sú tvorené obcami (2891 k 31.12.2007, ŠÚ SR 2009b), ktoré sú z hľadiska pokrytia štatistickými informáciami nedostatočne vybavené, rozhodli sme sa pracovať s tzv. kvázi-FMR (Hurbánek 2008). Vytvorili sme ich jednoduchým pospájaním okresov (79 k 31.12.2007, ŠÚ SR 2009b), za ktoré sú dáta dostupné a reprezentatívne. Výsledkom je sústava obsahujúca 49 aproximatívnych FMR (ďalej len aFMR).

Druhou metodologickou poznámkou chceme upozorniť na výber vhodného ukazovateľa rozvoja regiónov. Za takýto ukazovateľ hodnotiaci dosiahnutú ekonomickú úroveň regiónov považujeme ekonomický agregát (ďalej EA), ktorý

¹ Delenie terciárneho sektora je subjektívne posúdenie autorov, ktoré vychádza z klasifikácie OKEČ vytvorenej Štatistickým úradom SR. Pripomíname, že všetky údaje sú prevzaté zo ŠÚ SR (2009a).

predstavil vo svojej práci Hampl (2005). Podstata EA spočíva v tom, že sleduje tak ekonomické, ako aj sociálne charakteristiky na mezoregionálnej úrovni a zároveň je adekvátnou náhradou často využívaného ekonomického ukazovateľa HDP, ktorý sa sleduje len od určitého hierarchického stupňa územného usporiadania. EA získame ako súčin počtu pracovných príležitostí regiónu a priemernej mesačnej mzdy zamestnanca regiónu (ŠÚ SR 2009b). Pretože sledujeme skôr hĺbku ako šírku zmien v ekonomickom systéme, bolo potrebné upraviť EA. Terciárny sektor sme rozdelili na trhový a netrhový, pričom samotné hodnotenie regionálnej diferenciacie sa dotýka trhovej zložky, v ktorom sme za základný rozvojový segment terciárnej ekonomiky vybrali odvetvie finančné sprostredkovanie (tab. 1). Takto modifikovaný EA, resp. finančných agregát sa týkal počtu zamestnancov len vo vybranom segmente (v našom prípade počet pracovných príležitostí (pracujúci) v odvetví finančné sprostredkovanie a priemerná mesačná mzda v príslušnom odvetví v regióne). Pomocou variačného koeficientu sme hodnotili mieru, resp. veľkosť regionálnych rozdielov (Sloboda 2006).

Posledná metodologická poznámka smeruje k sledovanému obdobiu. Transformačné obdobie možno rozdeliť do viacerých etáp v závislosti od zvoleného kritéria. V kontexte nášho príspevku budeme sledovať etapu od roku 2001 po rok 2007. Na Slovensku v tomto období dochádza k výraznému rozmachu finančných inštitúcií predovšetkým zo zahraničnou účasťou (Kračinovský 2008) na základe realizácie zásadných reforiem v duchu neo-liberálnej politiky (Smith a Rochovská 2006). Pre úplnosť odkazujeme na predchádzajúce práce, kde sa týmto metodologickým otázkam venovala dostatočná pozornosť (Hampl 2005, Korec a Kozáková 2006, Hurbánek 2008, Korec a Ondoš 2008).

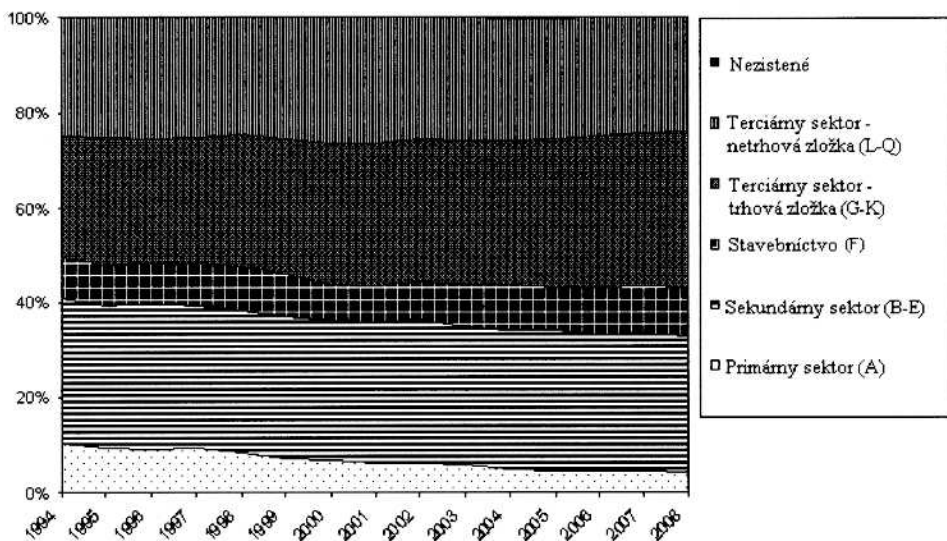
Tab. 1. Odvetvová klasifikácia ekonomických aktivít na Slovensku

Ekonomický sektor	Ekonomické segmenty	Označenie
Primárny (A)	Poľnohospodárstvo	I
	Lesníctvo	
	Rybolov	
Sekundárny (B-F)	Priemysel	II
	Stavebníctvo	
Terciárny		III
a. Trhová zložka (G-K)	Doprava a telekomunikácie	III t
	Maloobchod a veľkoobchod	
	Hotely a reštaurácie	
	Finančné sprostredkovanie	
	Nehnuteľnosti	
b. Netrhová zložka (L-Q)	Verejná správa a obrana	III nt
	Zdravotníctvo a ostatné sociálne služby	
	Školstvo	

Zdroj: ŠÚ SR (2009a)

VÝVOJ SEKTOROVEJ ŠTRUKTÚRY EKONOMIKY NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

V úvode sme spomínali, že prebiehajúci proces transformácie spoločnosti ovplyvnil vývoj na trhu práce. Na obr. 1 vidieť, akým spôsobom sa menila štruktúra zamestnanosti na území Slovenska z pohľadu vybraných odvetví ekonomickej činnosti. Najväčší úbytok pracovných miest registrujeme v primárnom sektore, v ktorom v roku 1994 pracovalo viac ako 10 %, kým v roku 2008 len 4 % ekonomicky aktívnych obyvateľov (ďalej EAO). Naopak nárast pozorujeme v terciárnom sektore, ktorý v roku 2008 vytváral viac ako 57 % pracovných miest oproti 50 % v roku 1994. Ak sa bližšie pozrieme na vývoj terciéru v rokoch 1994-2008 a porovnáme jeho dve hlavné zložky, zistíme, že index rastu trhového segmentu je progresívny s hodnotou 130, kým index rastu nethrhového segmentu dosiahol hodnotu 95. Rast zamestnanosti v sekundárnom sektore (94) nie je taký výrazný ako v spomínanom trhovom segmente slovenského terciéru, pričom zlom vo vývoji nastáva v roku 2000, keď podiel zamestnaných v trhových odvetviach terciéru prvýkrát prevýšil podiel zamestnanosti v priemysle.

Obr. 1. Vývoj zmien sektorovej zamestnanosti na Slovensku v rokoch 1994-2008

Zdroj: ŠÚ SR (2009b)

Na národnej úrovni je zaujímavé sledovať nielen mieru zamestnanosti v ekonomických sektoroch a vývojové tendencie, ale aj veľkosť ich regionálnych rozdielov. Na Slovensku existujú pomerne veľké diferencie v zamestnanosti medzi jednotlivými ekonomickými sektormi. Ako ukazuje tab. 2 v rokoch 2001-2007 najväčšie rozdiely v zamestnanosti medzi regiónmi (49 aFMR) prevládajú v sektore s nízkou pridanou hodnotou (hodnota variačného koeficientu v primárnom sektore v roku 2007 dosiahla 56,6 %) a najmenšie rozdiely sú v progresívnom trhovom sektore (17,5 % v roku 2007). Tieto rozdiely sú porovnateľné

s rokom 2001, pričom sa týkali rovnakých ekonomických sektorov (53,7 % k 16,8 %). Rozvoj zamestnanosti v poľnohospodárskych odvetviach je limitovaný charakterom prírodného prostredia, keďže viac ako 2/3 územia Slovenska tvoria pohoria, a technologickým progresom vo výrobe, ktorý zvyšuje produktivitu práce. Relatívne malé regionálne rozdiely terciárneho sektora sú spôsobené vplyvom regionálneho dopytu po službách verejného alebo súkromného charakteru. Štruktúra regionálneho dopytu je v každom regióne relatívne rovnaká (obchod, školstvo a úrady samosprávy), ale intenzita dopytu po týchto službách je rôzna v závislosti od veľkosti regiónu meranej počtom obyvateľov a organizačným subjektami². Možno teda povedať, že v rokoch 2001-2007 vývoj regionálnych rozdielov v rámci jednotlivých ekonomických sektorov, ale aj medzi nimi, je relatívne stabilizovaný. Táto skutočnosť sa predpokladala v štúdiu Hampla (2001, p. 17), ktorý tvrdil, že „premena a základné prehlbenie regionálnych rozdielov v rámci národných systémov boli z veľkej časti realizované, a preto je pravdepodobné, že sa v nasledujúcom období budú diferenciačné procesy postupne zoslabovať a dôjde k relatívnej stabilizácii priestorových makroekonomických vzorcov, zároveň možno očakávať prehlbovanie rozdielov vo vnútri regiónov v dôsledku rozdielneho využívania endogénnych zdrojov“.

Tab. 2. Regionálne diferencie v štruktúre zamestnanosti na Slovensku (vyjadrené variačným koeficientom)

Ekonomický sektor	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Primárny	53,7	52,4	52,6	50,4	55,1	55	56,6
Sekundárny	21,4	23,3	23,5	22,9	23,3	24,8	23,9
Terciárny							
a. Trhová zložka	16,8	19,1	21,4	17,5	18,2	17,7	17,5
a1. Finančné sprostredkovanie	30,4	29,8	25,4	24,6	25,4	21,8	20,5
b. Netrhová zložka	17,7	18,2	18,0	17,8	17,3	18,3	19,3

Zdroj: ŠÚ SR (2009b)

Otázkou ostáva, ktorým smerom sa sektorový pohyb orientuje. Mohli by sme prijať všeobecný predpoklad o sektorovom pohybe, ktorý sa orientuje v smere od primárneho, cez sekundárny končiac terciárnym sektorom (Sedlák 1998), ale aj predpoklad, že priemyselná výroba sa – vzhľadom na špecifické podmienky vývoja slovenského priemyslu v období socializmu – vo vybraných regiónoch opätovne naštartuje a doplní o nové aktivity, stratégie či špecializácie. V rokoch 2001-2007 zaznamenávame zreteľné pohyby pracovných síl v primárnom a sekundárnom sektore (tab. 3). Najmarkantnejšie úbytky sú v primárnom sektore, kde 44 aFMR zaznamenalo pokles zamestnanosti. Dokonca aj v takej typickej poľnohospodárskej oblasti, akou je Podunajská nížina, registru-

² Skutočnosť, že kritériá pre vymedzenie FMR sa striktnie aplikujú na území celej krajiny, umožňuje bezproblémovú interregionálnu komparáciu vybraných priestorových javov s väčšou metodologickou variabilitou, čo nie je možné pri administratívnom vymedzení. Inými slovami, tento regionálny systém dovoľuje korektné porovnanie úrovne rozvoja jednotlivých regionálnych celkov s možnosťou predikcie ďalšieho vývoja. Aj pre tento dôvod FMR predstavujú základné observačné jednotky geografického výskumu (pozri Bezák 2000).

Tab. 3. Štruktúra sektorovej zamestnanosti v rokoch 2001-2007 (v %)

aFMR	Zmena na podieli sektorovej zamestnanosti 2001-2007				Štruktúra sektorovej zamestnanosti v roku 2007				Rast zamestnanosti 2007/2001	
	s I	s II	s III t	s III nt	s I	s II	s III t	s III nt	s III t	Finančný segment
Bratislava	-0,7	-2,9	2,0	1,7	1,0	20,6	53,3	25,2	120,8	129,8
Banská Bystrica	0,5	-6,3	1,4	4,5	3,9	22,2	43,0	30,9	116,0	79,0
Bardejov	-1,3	-2,4	2,1	1,6	6,2	33,0	32,0	28,8	111,7	173,2
Bánovce nad Bebravou	-3,2	6,6	-1,4	-2,1	7,2	53,7	23,0	16,2	107,7	329,5
Brezno	-0,4	-4,0	2,6	1,8	10,5	39,8	24,1	25,5	109,7	174,5
Čadca	-1,6	1,7	1,1	-1,3	3,5	41,9	30,1	24,4	106,2	115,0
Dolný Kubín	-2,1	11,0	-8,0	-0,9	4,3	45,3	21,4	28,9	82,5	58,8
Dunajská Streda	-5,5	2,5	1,4	1,6	8,3	35,4	32,4	23,9	111,3	131,4
Galanta	-1,8	6,8	-3,4	-1,6	6,3	44,6	28,4	20,7	98,8	140,4
Hlohovec	-2,6	-11,2	5,3	8,4	6,2	36,0	33,2	22,6	125,7	287,5
Humenné	0,7	1,3	-2,5	0,5	5,4	40,8	27,4	26,3	96,1	119,9
Ilava	-0,4	3,5	-0,7	-2,3	3,6	51,8	28,8	15,8	122,1	237,4
Košice	-0,8	-3,4	2,0	2,2	1,9	28,8	42,5	26,8	112,2	142,1
Komárno	-6,4	7,6	1,0	-2,2	8,3	38,5	31,6	21,5	117,1	129,5
Lučenec	-3,3	-1,7	4,2	0,8	6,1	35,3	31,4	27,2	113,1	105,4
Liptovský Mikuláš	-3,4	-2,8	2,8	3,5	5,3	33,5	38,0	23,2	122,0	134,6
Levice	-3,7	9,4	-3,7	-2,0	7,2	41,8	26,7	24,4	99,3	141,4
Martin	-2,0	1,7	-3,1	3,4	3,3	36,3	31,0	29,3	110,0	104,9
Michalovce	-3,0	-1,5	2,4	2,0	6,2	33,7	29,0	31,1	120,5	163,8
Námestovo	-0,1	6,0	-4,3	-1,6	9,4	56,7	16,9	17,0	90,7	326,2
Nové Mesto nad Váhom	-2,0	2,0	2,3	-2,3	5,1	53,1	28,0	13,8	143,1	216,4
Nitra	-1,8	-1,7	-0,7	4,2	3,7	34,1	35,7	26,5	108,9	129,6
Nové Zámky	-3,1	5,1	-2,9	0,8	7,6	32,3	36,1	24,0	99,4	152,4
Piešťany	-3,0	1,0	3,8	-1,8	4,9	34,4	37,9	22,7	121,4	165,5
Poprad	-0,2	0,6	-0,7	0,3	6,3	34,5	33,4	25,8	106,9	121,3
Považská Bystrica	0,7	1,0	-2,9	1,2	3,7	46,1	28,2	22,1	92,6	88,6
Prievidza	-0,7	-1,2	0,9	1,1	2,8	48,2	29,7	19,3	106,8	141,1
Prešov	-1,5	-0,9	-1,0	3,5	3,6	34,1	30,2	32,1	107,6	114,7
Púchov	-0,7	-2,5	1,4	1,7	4,0	50,1	30,1	15,9	119,0	485,7
Ružomberok	-1,4	-5,1	-0,1	6,7	5,4	33,5	27,6	33,4	106,9	116,5
Rímska Sobota	-3,5	1,4	0,9	1,1	10,3	29,7	24,9	35,1	95,4	121,0
Rožňava	-1,0	-4,8	4,8	1,1	6,9	32,8	30,1	30,1	119,1	165,4
Senica	-2,1	5,2	-2,0	-1,1	7,4	44,2	27,9	20,5	101,9	112,6
Skalica	-0,9	3,2	1,6	-3,9	6,2	55,1	21,9	16,8	126,0	238,1
Svidník	0,7	5,1	-3,8	-2,0	9,0	38,4	23,2	29,5	83,1	194,3
Stará Ľubovňa	-1,2	4,6	-3,4	0,0	9,6	41,6	22,6	26,2	86,2	124,4
Spišská Nová Ves	-0,7	4,2	-2,3	-1,2	7,8	35,6	32,0	24,7	103,3	203,8

pokračovanie tab. 3

Snina	-0,5	-2,4	4,4	-1,4	10,2	42,3	27,5	19,9	130,4	707,1
Trenčín	-1,3	-9,6	3,9	7,0	3,6	29,9	37,9	28,6	114,8	105,4
Topoľčany	-1,6	2,2	-2,5	1,8	7,1	44,5	26,1	22,2	95,3	143,9
Tvrdošín	-3,6	6,7	-0,3	-2,8	6,3	48,7	20,0	25,1	106,2	136,7
Trnava	-2,4	7,2	-6,5	1,7	3,4	42,1	31,3	23,2	100,5	138,3
Trebišov	-3,6	6,8	-4,0	0,8	5,7	27,2	37,2	30,0	98,3	186,6
Veľký Krtíš	-3,7	1,6	3,7	-1,5	12,4	31,0	31,4	25,2	106,8	147,8
Vranov nad Topľou	-1,9	-1,4	2,2	1,0	7,4	36,5	28,6	27,6	104,3	176,4
Žilina	-0,8	1,6	-1,4	0,6	1,6	43,6	33,1	21,6	106,6	117,8
Žiar nad Hronom	0,3	-2,0	0,9	0,7	6,7	39,6	28,2	25,5	91,7	197,1
Zlaté Moravce	-1,3	8,8	-3,3	-4,2	9,8	44,4	23,8	22,0	95,4	287,2
Zvolen	-2,0	-1,9	-1,9	5,9	6,7	28,6	34,4	30,4	97,6	148,2
Slovensko	-1,6	-0,1	0,4	1,3	4,4	34,3	36,2	25,1	111,1	133,2

Zdroj: ŠÚ SR (2009b)

jeme pokles podielu zamestnanosti v tomto sektore. Možno povedať, že v tejto oblasti Slovenska (aFMR Dunajská Streda, Komárno a Nové Zámky) sa prejavuje špecifické zameranie a ekonomická orientácia smerom k odvetviam priemyslu, obchodu a služieb.

Inú pozíciu v transformačnom procese prežíva sekundárny sektor. Súhlasíme s tvrdením Popjakovej (2008), že v dôsledku dlhého extenzívneho industrializačného vývoja pred rokom 1989 sa v období transformácie niektorým regiónom nepodarilo diverzifikovať odvetvovú štruktúru samotného priemyslu, a preto väčšina regiónov Slovenska prešla deindustrializačným procesom. To znamená, že vytváranie nových pracovných príležitostí sa sústreďovalo v odvetviach terciárnej ekonomiky na úkor priemyselnej činnosti. Navyše dopyt po ekonomicky výhodnejších odvetviach je hlavným motívom absolventov (vysokých) škôl, ktorí výrazným spôsobom menia štruktúru trhu práce. V tab. 3 môžeme vidieť, že viac ako 40 % aFMR zaznamenáva rast zamestnanosti v terciéri, pri poklese zamestnanosti v priemyselných odvetviach. Vzhľadom na osobitosti vývoja regionálnej štruktúry Slovenska a jej hierarchické usporiadanie sa táto terciarizácia dotýka najmä metropolitných regiónov (okrem aFMR Žilina a aFMR Trnava v dôsledku rozvoja automobilového priemyslu) a hierarchicky nižších obslužných regiónov (aFMR Rožňava, Liptovský Mikuláš, Lučenec, Michalovce a Bardejov). V regionálnej štruktúre Slovenska existujú regióny, v ktorých sa pôsobením rôznych faktorov podarilo „oživiť“ vybrané segmenty priemyslu. Ich polohový a sociálny potenciál dovoľoval realizovať rozsiahle investičné stratégie založené na rozvoji priemyselných parkov s podporou štátu a zahraničného kapitálu. V tomto prípade sa úspešný rast zamestnanosti v odvetviach s priemyselnou činnosťou môže spájať s prežívaním starých podnikov za podpory štátu (prvá polovica transformačného obdobia 1990-1998), alebo s procesom reindustrializácie a prílevu zahraničných investícií (1998 – súčasnosť). Takmer v tretine regiónov Slovenska rastie podiel zamestnanosti v priemyselnej výrobe na úkor terciárnych aktivít (ide o regióny stredného a dolného

Považia, Záhoria, Podunajskej nížiny, Oravy a Spiša). Samozrejme, že do značnej miery je rast zamestnanosti v priemysle v danom regióne spôsobený pohybom pracovných síl z iného regiónu v rámci tohto istého sektora. Proces reindustrializácie, ktorý k svojej realizácii potrebuje sofistikované technológie a prístupy s potrebným vedeckovýskumným zázemím, je závislý od politickej orientácie štátu a miery regulácie na jednej strane a zámerov veľkých nadnárodných ekonomických subjektov globálnej ekonomiky na strane druhej. Treba upozorniť na fakt, že v našom hodnotení sme do sekundárneho sektora zahrnuli aj stavebníctvo, takže pripúšťame mierne deformácie vo vývoji tohto ekonomického sektora. Popjaková (2008, p. 20) sa v závere svojej práce vyjadruje, že proces deindustrializácie výrazne predbehol proces reindustrializácie a umožnil naštartovať proces terciarizácie ekonomiky.

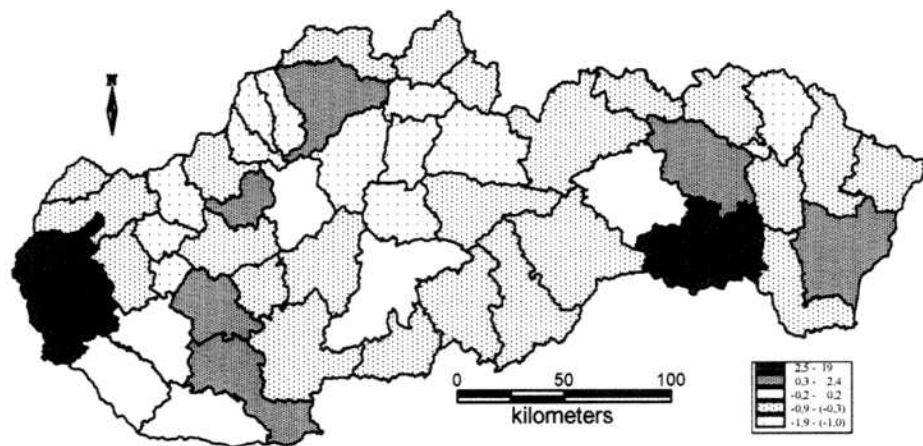
Z dlhodobého vývoja možno očakávať prehlbovanie regionálnych rozdielov sektorovej zamestnanosti (ústup poľnohospodárskych činností a význam terciarizácie), ale predovšetkým prehlbovanie rozdielov v zamestnanosti medzi jednotlivými ekonomickými segmentmi *nového* – progresívneho – terciéru a *starého* – upadajúceho – priemyslu socialistického typu. Naopak stabilizovaný vývoj zamestnanosti možno očakávať v netrhovom segmente terciéru, keďže hlavným cieľom reformy verejnej správy bolo presunúť časť kompetencií zo štátnej správy na verejnú, ktorá umožňuje miestnym či regionálnym samosprávam plne sa zapojiť do procesov plánovania a rozhodovania o územnom a sociálnom rozvoji. Z hľadiska objemu pracovnej sily zamestnanej v terciárnom sektore je z viacerých dôvodov najlepšie hodnotený aFMR Bratislavy (78,5 %), kým v primárnom sektore pracovalo v roku 2007 len necelé 1 % (tab. 3), pričom trhová zložka terciéru tvorí viac ako 50 % z celkového počtu zamestnaných v tomto regióne. Na konci roku 2007, v 34 aFMR bolo v terciéri zamestnaná viac ako polovica EAO a len v dvoch aFMR bola zamestnanosť v tomto sektore nižšia ako 40 %. Pokles zamestnanosti v primárnom a neskôr aj sekundárnom sektore a presun do terciárneho sektora je pochopiteľný z nasledujúcich dôvodov: technický a technologický pokrok, zmena štruktúry výroby a spotrebiteľského správania, poznanie o ďalšej využiteľnosti zdrojov je relatívne vyčerpané, produkcia je výrazne segmentovaná, trh je relatívne saturovaný, nízka pridaná hodnota a nízke mzdy.

OSOBITOSTI SEKTOROVEJ ŠTRUKTÚRY V REGIÓNOCH SLOVENSKA

Ak sa v rámci trhového terciéru zameriame na segment finančné sprostredkovanie, zistíme značné odlišnosti vo vývoji v porovnaní s celým terciérom, resp. s ostatnými ekonomickými sektormi. V prvom rade treba zdôrazniť, že dochádza k znižovaniu medziregionálnych rozdielov. Hodnota variačného koeficientu poklesla z 30,4 v roku 2001 na 20,5 v roku 2007 (tab. 2). Druhá črta, ktorá charakterizuje tento progresívny segment, hovorí o neustálom raste zamestnanosti. V období 2001-2007 bol rast finančných služieb rýchlejší ako rast celej trhovej zložky (tab. 3). Tretia črta má výrazný časovo-priestorový aspekt. Predpokladáme, že tie regióny, ktoré v období transformácie prijali podmienky „nového“ trhu (obchodu a služieb) medzi prvými a zvládli sektorový presun smerom k odvetviam terciéru, mohli oveľa skôr rozvinúť štruktúru trhových služieb, vrátane finančných, oproti regiónom, ktoré mali problémy prispôbiť

sa trhovým podmienkam, naštartovať proces terciarizácie. Dôležitou podmienkou rozvoja finančných služieb v danom regióne je veľkosť trhu, meraná počtom obyvateľov, podnikateľských subjektov, veľkosťou jednotlivých firiem, alebo aj rozvojovým potenciálom (napr. v oblasti bytovej výstavby). Tab. 3 ukazuje rast zamestnanosti trhového terciéru a rast jej zložky – finančné sprostredkovanie v rokoch 2001-2007, kde len 5 aFMR malo negatívnu bilanciu rastu finančného segmentu oproti trhovému terciéru. Táto skutočnosť sa ešte výraznejšie prejavila „započítaním“ ich priemernej nominálnej mzdy a konštituovaním modifikovaného EA vzhľadom na trhovú terciéru (obr. 2) a finančný segment (obr. 3). Oba obrázky signalizujú značné odlišnosti v dynamike významu oboch porovnávaných kategórií. Takmer 40 % aFMR má negatívnu bilanciu vývoja EA trhového terciéru, ale zároveň pozitívny vývoj EA finančného segmentu, a naopak len päť aFMR (Bratislava, Nitra, Žilina, Poprad a Prešov) má pozitívnu bilanciu EA trhového terciéru pri negatívnom hodnotení EA finančného segmentu. Priestorový vzorec regionálnej štruktúry má relatívne homogénnu formu, pretože sa rozdiely v dynamike redukujú na metropolitné a nemetropolitné regióny, keďže sa spomínaných 19 aFMR vyskytuje v širšom zázemí metropolitných regiónov (osem krajských regiónov). V obrázkoch sú neoznačené regióny charakteristické relatívne nízkou dynamikou.

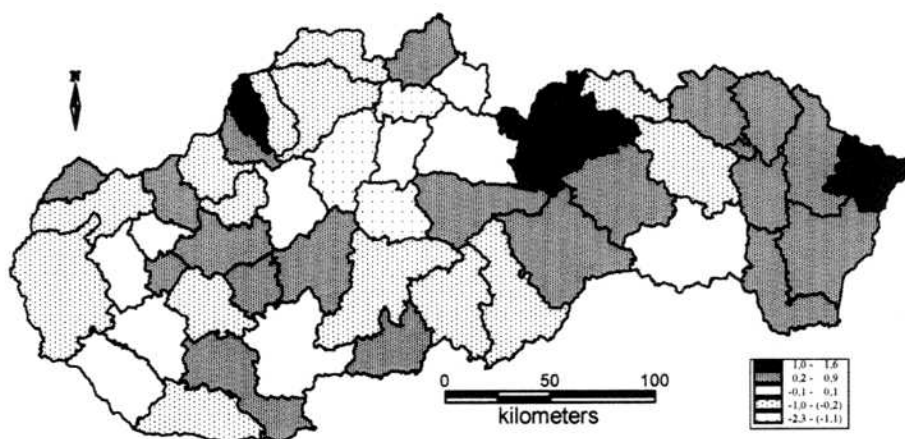

Obr. 2. Dynamika ekonomického agregátu trhové terciéru v rokoch 2001-2007

Zdroj: ŠÚ SR (2009b)

Význam faktorov podmieňujúcich regionálny rozvoj môžeme spájať aj s efektom terciarizácie. V prvom prípade faktor makropolohovej atraktivity a dopravnej dostupnosti dovoľuje šíriť progresívne služby v smere západ – východ a v druhom prípade faktor sídelnej hierarchie umožňuje poskytovanie služieb v smere jadro – periféria. Preto ani jeden metropolitný areál nezaznamenal pozitívny vývoj EA finančného segmentu. Naopak ich zázemia, tvorené aFMR hierarchicky nižšej úrovne, síce dosahovali pozitívny vývoj EA finančného segmentu, ale negatívny vývoj EA trhového terciéru. Osobitnú pozíciu v regionál-

nej štruktúre Slovenska zaujíma aFMR Bratislavy, ktorý zvýšil svoj podiel na EA trhového sektora o 19 %. Na túto extrémnu pozíciu upozorňujú vo svojej práci Korec a Ondoš (2008) a regiónu Bratislavy pripisujú úlohu vstupnej brány pre zahraničné firmy a inovácie a úlohu sprostredkovateľa a šíriteľa nových ideí. Na základe spomenutých predpokladov môžeme vysvetliť príčiny inverzného vzťahu medzi trhovým sektorom a finančným segmentom. Zmenou územnosprávneho členenia v roku 1997 a reformou verejnej správy sa začali vytvárať regionálne centrá so širokou ponukou verejných a komerčných služieb, ktoré získali kontrolu nad svojím spravovaným územím a vlastné pozície si naďalej upevňovali. Domnievame sa, že v roku 2001, keď sa začína naše hodnotenie, už tieto metropolitné regióny saturevali svoj obslužný priestor a nebol dôvod na kvantitatívny, ale kvalitatívny rast inštitúcií finančného segmentu. Vzápätí mohol rozvoj finančných služieb pokračovať smerom k periférii (k aFMR na hierarchicky nižšej úrovni). Preto metropolitné regióny v sledovanom období 2001-2007 zaznamenávali negatívny vývoj EA finančného segmentu a naopak nemetropolitné regióny, aFMR v ich zázemí pozitívny vývoj EA finančného segmentu.

Obr. 3. Dynamika ekonomického agregátu finančného segmentu v rokoch 2001-2007

Zdroj: ŠÚ SR (2009b)

ZÁVER

V príspevku sme hodnotili vývoj zamestnanosti sektorových ekonomík v regiónoch Slovenska po roku 1989. Treba upozorniť, že priebeh spoločenskej transformácie je aj odrazom historického vývoja spred roka 1989, ktorý zásadným spôsobom menil obraz regionálnej štruktúry Slovenska. Transformácia ekonomických štruktúr silne ovplyvňuje kvalitu sociálneho systému a určuje celkovú úroveň sociálno-ekonomického rozvoja. Na národnej úrovni môžeme v rokoch 1994-2008 identifikovať dva základné trendy vo vývoji sektorovej zamestnanosti. Po prvé vidieť zmenu ťažiska sektorovej zamestnanosti smerom k odvetviam trhového terciéru. Vzhľadom na mohutnú industriálnu prezames-

tnnosť môžeme povedať, že najväčší pohyb pracovnej sily zaznamenávame v sekundárnom sektore a najmenší pohyb v netrhovom terciéri. Pre odvetvia priemyselnej výroby je táto vysoká dynamika presunov pracovných síl očakávaná, pretože práve tento sektor prechádzal procesmi deindustrializácie (intersektorový pohyb) a reindustrializácie (intrasektorový pohyb). Po druhé nárast rozdielov v zamestnanosti medzi jednotlivými ekonomickými sektormi je spôsobený útlmom poľnohospodárskych činností a rozvojom terciárnych a kvartérnych aktivít. Môžeme predpokladať, že podobné trendy, ale v oveľa väčšom kontraste, sa dajú identifikovať aj na hierarchicky nižšej úrovni, na úrovni segmentov či odvetví.

Naším hlavným cieľom bolo zistiť dynamiku rastu segmentov trhového terciéru a jej najprogressívnejšej zložky – finančného sprostredkovania. Priestorová distribúcia týchto ekonomických aktivít na regionálnej úrovni v sledovanom období nadobúdala rozdielne formy usporiadania v dôsledku rozdielnej vývojovej dynamiky finančného segmentu a celej trhovej sféry terciéru. Devätnásť nemetropolitných aFMR, ktoré sú súčasťou širšieho zázemia ich metropolitných regiónov, zaznamenáva negatívny vývoj EA trhového terciéru, ale zároveň pozitívny vývoj EA finančného segmentu. Efekt terciarizácie sa na začiatku transformácie šírila v smere západ – východ a uplatňoval sa najmä v metropolitných aFMR. V druhej fáze sa poskytovanie finančných služieb orientovalo v smere jadro – periféria. To neznamená, že finančné inštitúcie reprezentujúce trhovú zložku terciárnej ekonomiky v metropolitných aFMR ukončili svoj rozvoj. Práve naopak, vysoká koncentrácia aktivít tohto druhu dovoľuje ďalší kvalitatívny rast, premenu jej organizácie a zvyšovanie územnej pôsobnosti. Možno konštatovať, že kým v nemetropolitných aFMR dochádza ku kvantitatívnemu rastu finančných inštitúcií (prostredníctvom rastu počtu zamestnancov a zvyšovaním priemernej mzdy), tak v metropolitných regiónoch ku kvalitatívnej premene (len k zvyšovaniu priemernej mzdy) pôvodného kvantitatívneho vývoja. Celý finančný systém vytvára vzhľadom na význam a ponuku služieb a územnú pôsobnosť istú formu hierarchického usporiadania regiónov. Predpokladáme, že podobné tendencie (vývoj, dynamika a hierarchia) postihnú aj ďalšie segmenty trhového terciéru (rozvoj znalostí – informačných technológií, vedecko-výskumných inštitúcií a iné), ktoré môžeme podľa ich významu pre spoločnosť zaradiť medzi kvartérne aktivity informačného veku.

Tento príspevok bol napísaný vďaka finančnej podpore plynúcej z grantu UK č. UK/318/2009 „Vybrané aspekty globalizácie v kontexte regionálneho vývoja Slovenskej republiky“.

LITERATÚRA

- BAŠOVSKÝ, O. (1995). Súčasný stav a prognóza urbánnej a regionálnej štruktúry Slovenska a ekonomická transformácia. *Sborník České geografické společnosti*, 100, 78-91.
- BEŽÁK, A. (2000). *Funkčné mestské regióny na Slovensku*. Geographia Slovaca, 15. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- BLAŽEK, J. (2001). Velké firmy a subjekty progresivního terciéru jako aktéři regionálního rozvoje v ČR. In Hampl, M., ed. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha (DemoArt), pp. 227-249.

- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002). *Teorie regionálního rozvoje – nástin, kritika, klasifikace*. Praha (Karolinum).
- BUČEK, M. (2006). *Regionálny rozvoj – novšie teoretické koncepcie*. Bratislava (Ekonom).
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2002). Metropolitan areas in transformation of regional organisation in the Czech Republic. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2, 133-155.
- DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORŇÁK, M., HURBÁNEK, P., KÁČEROVÁ, M., MICHNIAK, D., ONDOŠ, S., ROCHOVSKÁ A. (2008). *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska*. Bratislava (Geografika).
- GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. (2006). *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*. Bratislava (Sociologický ústav SAV).
- GAJDOŠ, P. (2008). *Regional disparities in Central Europe*. Bratislava (Sociologický ústav SAV).
- HAMPL, M. (1996). Teorie geografické organizace společnosti. In Hampl, M., et al., eds. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v ČR*. Praha (Přírodovědecká fakulta UK), pp. 13-34.
- HAMPL, M. (2001). Regionální vývoj v období transformace. In Hampl, M., et al., eds. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. Praha (DemoArt), pp. 17-41.
- HAMPL, M. (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha (Univerzita Karlova).
- HURBÁNEK, P. (2008). Vývoj priestorovej polarizácie na regionálnej úrovni na Slovensku v rokoch 1996-2008. *Geographia Cassoviensis*, 1, 53-59.
- KLING, J. (2002). Regionálna politika a regionálny vývoj. In Kollár, M., Mesežnikov, G., eds. *Slovensko 2002 (súhrnná správa o stave spoločnosti)*. Bratislava (IVO), pp. 109-126.
- KOREC, P. (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava (Geografika).
- KOREC, P. (2007). Vplyv post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti a globalizácie na regionálny vývoj Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 1, 75-80.
- KOREC, P., KOŽÁKOVÁ, K. (2006). Geografická podmienenosť regionálneho vývoja Slovenska v období spoločenskej transformácie. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 10, 250-265.
- KOREC, P., BYSTRICKÁ, S. (2008). Dynamika hierarchickej organizácie regionálnej štruktúry Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 1, 80-87.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. (2008). Regionálny vývoj Slovenska v kontexte dekompozície ekonomického agregátu 1997-2005. *Acta Geographica Universitatis Comeniana*, 50, 117-133.
- KRAČINOVSKÝ, M. (2008). Zhodnotenie vývoja bankového sektora na Slovensku v období 2001-2007. In Šoltés, V., ed. *National and regional economics VII*, Košice (EF TU Košiciach), pp. 406-413. Dostupné na: <http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2008/zbornik/files/prispevky/kracinovsky.pdf> (cit: 2010-02-03).
- POPJAKOVÁ, D. (2008). Globálna versus postsocialistická transformácia priemyslu (na príklade Slovenska). *Acta Geographica Universitatis Comeniana*, 51, 3-25.

- SEDLÁK, M. (1998). Tendencie vývoja sektorovej štruktúry ekonomík. *Ekonomický časopis*, 46, 293-306.
- SLOBODA, D. (2006). *Slovensko a regionálne rozdiely*. Bratislava (Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika). Dostupné na: http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf (cit: 2010-02-03).
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. (2006). Neo-liberalism and post-socialist urban transformation: poverty, inequality and the city. *Acta Geographica Universitatis Comeniana*, 48, 43-54.
- ŠÚ SR (2009a). *Klasifikácie. Systematická časť OKEČ*. http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_200/Klasifikacie/okec_systemcast.rtf (cit.: 2009-12-09).
- ŠÚ SR (2009b). *Databáza regionálnej štatistiky – RegDat*. Bratislava (Štatistický úrad SR). <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>(cit.: 2009-12-09).

Jaroslav Rusnák, Silvia Bystrická

SPECIFIC FEATURES IN DEVELOPMENT OF SECTORAL STRUCTURE IN SLOVAKIA AFTER 1989

Social transformation affects socioeconomic development in a significant way. Two main trends of those disparities on the national level in the years 1994-2008 are identifiable. First of all, changes appear in the structure of economic sectors. The core of sector employment moved towards the tertiary sector divisions. Taking the development of employment into account, during the period of socialist extensive industrialization, we can say that the greatest movement of labour had been recorded in the secondary sector. This high dynamics of movements is expected in the industry divisions, because this very sector passed through deindustrialization (intersector movement) and reindustrialization (intrasector movements). In the second case, regional differences in employment appear between individual economic sectors. The effect of natural conditions and consequent specialization of regions, slump of industrial activity and development of the tertiary economy cause the uneven production of new work positions between economic sectors. It means that in the regional structure of Slovakia there are many regions, where tertiary economy prevails alongside the low share of agricultural activities or industrial activity. We can assume that it is possible to find similar trends, however in a considerably higher contrast, also at a lower hierarchical level of economic activities, at the level of divisions or segments within individual sectors.

The main target of this paper relates to the increasing dynamics of the market tertiary sector and its significant segment – financial intermediation. Spatial distribution of these economic activities had gained relative territorial heterogeneity in consequence of the different developmental dynamics of the financial segment and whole market sphere of the tertiary sector. Nineteen non-metropolitan functional urban regions (FUR), which created the area of wider background of their metropolitan regions, register negative development of the EA market tertiary sector, but simultaneously register positive development of the EA financial segment. The effect of tertiarization at the beginning of transformation spreads in the west-east direction and concentrates mainly in the metropolitan FUR; in the second phase, provision of financial services is oriented in the core – periphery direction. Explanation of this spreading of financial activities is seen in

the character change of this progressive segment. While quantitative growth of financial institutions occurs in the non-metropolitan FUR (via growth of the number of employees and increase in the average wage), the metropolitan regions experience qualitative change (only increase in the average wage) of previously quantitative development. According to the significance of services and territorial range, the entire financial segment creates some form of hierarchical regional organization, which opens space for additional evaluations.